

NŐI KÁDEREK A RÁKOSI-KORSZAKBAN

A második világháború utáni időszakokkal foglalkozó hazai történetírás eddig viszonylag kevés figyelmet szentelt a Rákosi-korszakbeli hatásköri listák alapos, elemző tanulmányozásának. Mindez nem véletlen, ugyanis a hatásköri listák a fennmaradt levéltári anyagokban elszórta helyezkednek el, felkutatásuk nem minden esetben egyszerű feladat, elemző feldolgozásuk pedig meglehetősen időigényes, hiszen gyakran több száz nevet és hozzájuk tartozó adatot tartalmaznak, ráadásul a különböző időszakokban készült listák nem is minden esetben feleltethetők meg egymásnak. Ennek ellenére a hatásköri listák szisztematikus feldolgozása olyan alapkutatósi feladat, amely segíthet pontosabb képet alkotni nemcsak a struktúráról vagy a különböző pozíciókat betöltő személyek kilétéről, hanem tágabb összefüggésekbe helyezve a rendszer által a társadalom átalakítására tett törekvéseknek eredményét is megvilágíthatja.

Tanulmányunkban a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Párt és Tömegszervezetek Osztálya (PTO) iratanyagában fennmaradt, 1955 végén keletkezett, az MDP funkcionáriusainak hatáskör és beosztás szerinti listáján szereplő káderek személyi adatait és életrajzait tartalmazó irategyüttes¹ társadalomtörténeti elemzésén keresztül az abban szereplő nők társadalmi mobilitását vizsgáljuk. A listán rendelkezésre álló alapadatokat (név, születési idő, korábbi párttagságok, eredeti foglalkozás, pártiskolai végzettség, betöltött tisztség) továbbiakkal, illetve egyéb források felhasználásával egészítettük ki, mivel más irategyüttesekben sok esetben rendelkezésünkre állnak az iskolai végzettségre, a szülők foglalkozására vagy a származásra vonatkozó adatok is. A fent említett hatásköri és beosztási listán szereplő 1870 fő 10,85%-a nő. A tanulmányban elsődlegesen az ő élet- és karrierútjukat vizsgáljuk. Fő célunk az egyedi karriermintákon túl az általános mobilitási csatornák, illetve jellemző mobilitási utak azonosítása volt. Az 1955 végén keletkezett lista tökéletes alapot biztosít az elemzésre, mert a Rákosi-korszak végén készült, igen alapos és a korszak egészére vonatkozóan tartalmaz adatokat, így nemcsak a pillanatnyi állapot leírására, hanem a változás nyomon követésére is alkalmas. Az elemzésbe még két nagyobb irategyüttest vontunk be. Egy szintén 1955-ben készült összefoglalást az MDP funkcionáriusainak hagyományos és pártiskolai végzettségéről, illetve egy, a korszak elején (1949-ben) készült részletes

¹ Funkcionáriusok hatásköri és beosztás szerinti listái. (1955) Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Magyar Dolgozók Pártja Központi Szervei (a továbbiakban: M-KS 276. f.) 88. cs. Párt- és Tömegszervezetek Osztálya (a továbbiakban: 88. cs.) 371. ő. e.

felmérést a pártközpont munkatársairól. 1948–1949-ben az MDP egyik legfontosabb első intézkedéssorozataként a Központi Vezetőség (KV) és a Szervezési Osztály javaslatára és irányításával sok száz embert távolítottak el az apparátusból, akik nem feleltek meg a párt követelményrendszerének.² 1949-ben ezért részletes felmérés készült a pártközpont munkatársairól.³ Mivel a két lista a pozíciók tekintetében nem feleltethető meg tökéletesen egymásnak, az 1949-es lista adatait leginkább a mindkét listán szereplők adatainak pontosítására, kiegészítésére tudtuk felhasználni.

Vizsgálendő kérdések – alkalmazott módszerek

A nők jogi és társadalmi helyzetének 1950-es évekbeli megváltozásával, oktatással, tömeges munkába állásukkal ma még csak néhány hosszabb-rövidebb tudományos munkából tájékozódhatunk,⁴ a téma alapkutatásokon nyugvó monografikus feldolgozása várat magára. Az ehhez szükséges elemzések számát bővítheti kutatásunk, melynek fókuszában azon nők társadalmi mobilitásának vizsgálata áll, akik 1955-ben az MDP funkcionáriusaként dolgoztak. A funkcionáriusok az állami szervek, a pártszervek, valamint a szakszervezetek és más társadalmi szervezetek választott és kinevezett munkatársai, vezetői voltak.⁵ Vizsgálatunk során az egyik fő kérdésünk az volt, hogy mennyiben és hogyan járult hozzá a vizsgált személyek társadalmi státuszának emelkedéséhez az, hogy a párt mintegy „kiemelte”, iskolázta és tisztséghez juttatta őket. Vajon homogén csoportot alkottak-e a listán szereplő nők társadalmi mobilitásuk szempontjából, s ha igen, akkor azon belül megkülönböztethetünk-e alcsoportokat és milyen jellemzők alapján? Emellett azt is megvizsgáltuk, hogy mennyiben befolyásolta a nők mobilitását férjük karrierje. Az elemzéshez az összegyűjtött adatokból adatbázist készítettünk, mely többféle lekérdezést is lehetővé tett. A tanulmányban szereplő

² Az MDP Szervezési Osztályának javaslata a párt szociális összetételének szabályozásáról, az osztályidegen elemek eltávolításáról, a tagjelöltek felvételének szigorításáról, a párttagok tagjelöltté történő visszaminősítéséről. 1948. augusztus 26. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. Politikai Bizottság (a továbbiakban: 53. cs.) 7. ó. e.

³ Felmérés a pártközpont munkatársairól. 1949. MNL OL M-KS 276. f. 90. cs. Káder Osztály (a továbbiakban: 90. cs.) 416. ó. e. Részletes elemző bemutatását lásd *S. Kosztricz Anna: A nők mobilitásának vizsgálata a párt- és az állami vezetésben a Magyar Dolgozók Pártja káderanyagján (1948–1956)*. In: *A nő és a politikum. A nők politikai szerepvállalása Magyarországon*. Szerk. Palasik Mária. Bp. 2007. 143–165.

⁴ Például *Schadt Mária: „Feltörekvő dolgozó nő.” Nők az ötvenes években*. Pécs 2003.; *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*. Szerk. Palasik Mária – Sipos Balázs. Bp. 2005.; *A nő és a politikum. A nők politikai szerepvállalása Magyarországon*. Szerk. Palasik Mária. Bp. 2007.

⁵ *Barsi Tomaj: A pártélet kissozóára*. Bp. 1984. 42.

kvantitatív adatok ebből a 202 személyt, illetve rekordonként 12 mezőt tartalmazó adatbázisból származnak.⁶ A fent megfogalmazott kérdéseink megválaszolásához szükséges legfontosabb adatok valamennyi személy esetében rendelkezésre állnak, az adatbázis leginkább a vizsgált személyek származására, szüleire és az iskolai végzettségre vonatkozó információk tekintetében hiányos. Az 1955-ös lista adatait igyekeztünk kiegészíteni más források adataival, így áttekintettük a releváns káderanyagokat és a különböző pozíciókra való felterjesztések mellett található életrajzokat is. A hiányok felkutatását nagyban megnehezítette az a tény, hogy a nők férjhez menetelük után gyakran csak asszonyneven szerepelnek az iratokban, lánykori nevüket nem tudjuk, így egy-egy nő a korszakon belül két különböző néven is szerepelhet a vizsgált dokumentumokban, ezek egymásnak való megfeleltetése viszont nem minden esetben lehetséges. Ugyancsak nehézséget okozott, hogy a listán több megegyező asszonynevű személy szerepel. Leánykori nevük nélkül az ő pontos beazonosításuk szintén nehéz.

Társadalmi mobilitáson Andorka Rudolf definíciója nyomán azt a jelenséget értjük, amelynek folyamán az egyén vagy a család társadalmi helyzete megváltozik.⁷ Elemzésünk során többféle mobilitásvizsgálatot is elvégeztünk: adataink elsősorban azt tették lehetővé, hogy az egyes személyek intragenerációs, nemzedéken belüli társadalmi mobilitását vizsgáljuk. Itt leginkább arra voltunk kíváncsiak, hogy az eredeti foglalkozáshoz képest a Rákosi-rendszer idején betöltött párt- vagy állami tisztség jelentett-e emelkedést, és ha igen, milyen mértékűt. Emellett, ahol rendelkezésünkre álltak adatok, elemeztük az egyes személyek intergenerációs mobilitását is, összevetettük a származást az iskolai végzettséggel, illetve az 1955-ben betöltött funkcióval. Az elvégzett mobilitásvizsgálatok eredményeit ezután különböző összefüggések mentén is elemeztük, arra a kérdésre keresve a választ, hogy mely tényezők befolyásolhatták az egyének társadalmi státuszában bekövetkezett változásokat. Számított-e az MDP-t megelőző párttagság, a korábbi mozgalmi múlt? Mit jelentettek a különböző szintű pártiskolai végzettségek mobilitási szempontból? Volt-e jelentősége a férj által betöltött pozíciónak? Ehhez elkülönítettük egymástól az MDP valamely vezető testületében pozícióban lévő férjjel rendelkező, illetve az azzal nem rendelkező nőket. Elemeztük, hogy a két csoport tagjai vajon más típusú karrierutakat futottak-e be. Ugyancsak megvizsgáltuk azokat a házaspárokat, amelyek esetében a feleség és a férj is szerepelt a listán. Itt nemcsak a lehetséges kölcsönhatásokra, hanem a párhuzamos mobilitási utakra is figyeltünk.

⁶ A tanulmányban közölt diagramok forrása minden esetben ez az adatbázis volt, így ott külön nem említjük.

⁷ *Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Bp. 1982.*

Az 1955-ös adatokat összevetettük az 1949-es felmérés adataival is, s beazonosítottuk azokat a személyeket, akik mindkét listán szerepelnek. Ebben az esetben, illetve ha más forrásból rendelkezésünkre állt a szükséges információ, vizsgáltuk a pártkarrieren belüli mobilitást is, összevetettük az első pártfunkciót az 1955-ben betöltöttel.

A vizsgált személyek által betöltött pozíciókat három nagyobb (párt, állami, tömegszervezeti) csoportba soroltuk, a tisztségek tekintetében pedig megkülönböztettük egymástól az alsószintű-, a közép- és felsővezetőket, illetve a listán ugyancsak szereplő újságírókat. Külön vizsgáltuk a politikai munkatárs pozíciójában szereplő személyeket, amit magas számarányuk indokolt.

Módszertani szempontból nehézséget jelentett, hogy a statisztikai kategóriák a vizsgált időszakon belül is változtak, s bár a korszakban sok statisztikai adatgyűjtést végeztek, az adatok nem mindig és nem könnyen vethetőek össze egymással. Másrészt a káderlapokból, jellemzésekből nem lehet minden kétséget kizáróan, egyértelműen meghatározni a származási kategóriákat vagy az illegális mozgalomban betöltött szerepet, hiszen az érintett káder és a rendszer is igyekezett jobb színben feltüntetni önmagát, illetve az általa preferált személyeket.⁸ A mobilitási folyamatokról alkotott kép elmélyítése végett így fontosnak tartottuk az adatokon túl néhány jellemző egyéni karrierút megrajzolását, elemző bemutatását is.

Értelmezési keretek

Az 1948 és 1956 között fennálló pártállami/állampárti rendszer, kifejezett céljának tekintette a magyar társadalom teljes átalakítását. A rendszer alapintézménye az erősen centralizált, hierarchizált és katonás szervezetként működtetett kommunista párt (MDP), mely egyben az egyetlen működő politikai párt volt. A politikai rendszer az egyetlen központi akarat utasításainak végrehajtására szerveződött, sem a rendszer különböző szintjein lévőknek, sem a társadalom tagjainak nem volt módjuk a döntések érdemi befolyásolására. A diktatórikus politikai berendezkedés deklarált célja a munkásság uralmának megvalósítása volt. A politikai rendszer másik jellegzetessége az úgynevezett „megkettőzött struktúra”, azaz minden közigazgatási és irányítási szintnek volt megfelelője a pártban is, a döntéseket pedig a hierarchiában megfelelő pártszervek hozták, végrehajtásuk a gyakorlatban a közigazgatási apparátus feladata volt. A rendszer összetartó erejét az ideológia, a hatalmi struktúra, a kényszer, a presztízs és a privilégiumok rendszere

⁸ E módszertani nehézség egyik lehetséges feloldásához lásd *Rácz Attila*: A budapesti hatalmi elit 1956–1989 között. Bp. 2018. 67–73.

adta. Miközben gyökeresen átalakították a tulajdonviszonyokat, radikálisan korlátozva az egyes emberek magántulajdonát, a társadalmpolitikára a paternalizmus és a szűk látókörű osztálypolitika volt jellemző. Az állam makro- és mikro-szinten is beavatkozott az egyének életébe, a társadalom teljes körű ellenőrzésére törekedve, értékke emelve a feltétlen engedelmességet és a párt iránti lojalitást.⁹

Az MDP nagy erőket mozgósított a korábbi társadalmi struktúra gyökeres átalakítására, amely bár igen drasztikus lépések sokaságából állt, hosszú időt vett igénybe. A tömeges társadalmi pozícióváltás szinte kizárólagosan politikai indítatású volt; nem az emberek szabad akaratából történt, hanem azért, mert a politikai változások az emberek nagy tömege számára nehézzé vagy lehetetlenné tették korábbi tevékenységeik folytatását. Az új mobilitási csatornák kialakulásával a hagyományos mobilitási pályák jelentősége lecsökkent, miközben az át-retegződési folyamat csak részben kapcsolódott a korábbi társadalomszerkezethez, a társadalmi csoportok közötti választóvonalak sokszor elmosódottá váltak. A korszak mobilitási folyamatainak értelmezését nagyban befolyásolja a foglalkozások hierarchiájának megváltozása is. Sok korábban magas presztízsű foglalkozás vesztett a rangjából. A felülről vezérelt átalakítás egyik célja a tradicionális paraszttársadalom felszámolása és a falvak népességének termelőszövetkezetekbe kényszerítése volt. A korábban paraszti foglalkozású emberek tömegei kényszerültek foglalkozásuk megváltoztatásra. Többségükben szakképzettség nélküli ipari foglalkozásúak lettek, ami társadalmi státuszvesztést jelentett számukra.¹⁰ Az ugyancsak felülről levezényelt államosítás hatására a korábbi alsó középosztály és kispolgárság tagjai tömegesen vesztették el állásukat és ezzel társadalmi státuszukat. E felülről, hatalmi eszközökkel kikényszerített mobilitási folyamatok leírására Örkény Antal használta először a mobilizáció fogalmát, mely ebben a kontextusban olyan, nem feltétlen pozitív tartalmú, széles társadalmi csoportokat érintő változás volt, amelyben az egyének nem tudták „önmaguknak megválaszolni azt az alapkérdést, hogy vajon mihez képest és mit szeretnének elérni”.¹¹

A korszak legtöbb embert érintő két változása az önálló birtokos paraszti réteg létszámának jelentős csökkentése és az ipari munkások számának dinamikus növelése volt. A birtokos paraszti réteg mellett ugyancsak nagymértékben csökkent a kisiparosok és kiskereskedők létszáma, miközben a szellemi foglalkozásúaké és az értelmiségieké megduplázódott. Az ide vezető hagyományos mobilitási pályák többsége lezárult ugyan, s emiatt a hagyományos értelmiség és középosztály deklasszáldott, a párt támogatásával azonban a segéd-, betanított

⁹ Kornai János: *A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan*. Bp. 1993. Idézi: *Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Bp. 2001. 23–24.

¹⁰ *Valuch T.: Magyarország társadalomtörténete i. m. 21–25., 109.*

¹¹ *Örkény Antal: A társadalmi mobilitás történelmi perspektívái. Valóság 32. (1989) 4. sz. 20–32.*

és szakmunkások, valamint az agrárproletárok és szegényparasztok tömegesen váltak szellemi foglalkozásúakká és vezetőkké.

Az 1950-es évek első felében a párt negyvenezer felső vezető és százezer középkáder kiemelését irányozta elő. A kiemelt káderek között igen nagy volt a fluktuáció, ami mögött gyakran a szakképzettség, sőt az alapvető iskolázottság hiánya húzódtott meg, emellett az új funkcionáriusok igen magas számban olyan fiatalok voltak, akik számára a párt biztosította ugyan a mobilitási csatornát, de ezzel el is szakította őket eredeti társadalmi közegüktől, s ezzel a tehertétellel sokan nem tudtak megbirkózni.¹²

A „nőkérdés” mint az MDP propagandájának egyik kitüntetett témája

Rákosi Mátyás a Népfront 1949. május 8-ai celldömölki választási gyűlésén a következőképp foglalta össze a párt „nőkérdéssel” kapcsolatos álláspontját: „Amellett, hogy a magyar demokrácia lehetőleg mindenhol a múltban elnyomott dolgozó nép gyermekeit állítja, még külön súlyt helyezünk a nők egyenjogúsítására. Megnyitottunk a dolgozó nők előtt minden pályát, a tanulás, az előrehaladás minden lehetőségét. Nem riadtunk vissza attól, hogy olyan helyekre, ahol soha azelőtt nők nem dolgoztak, munkás- vagy parasztasszonyokat tegyünk. [...] Azelőtt nem voltak asszonybírák, ma már vannak. Azelőtt nem voltak női polgármesterek, ma már vannak, sőt női főispánok is vannak, és megígértük, hogy a közeljövőben női államtitkárok és miniszterek is lesznek. [...] Mi nagyon büszkék vagyunk arra, hogy a demokrácia megvalósította a nők egyenjogúságát és mindig örülünk, ha ennek eredményeit a legkülönbözőbb területeken megállapíthatjuk.”¹³

A Rákosi-korszak nőideáljának megteremtése együtt járt a hagyományos női szerepek megkérdőjelezésével és ezzel párhuzamosan a nők tömeges munkába állásával. Az 1950-es évek elején több fórumon is határoztak a nők munkába állításának felgyorsításáról azért, hogy az erőltetett iparosításhoz szükséges munkaerő rendelkezésre álljon.¹⁴ A nők kieroszakolt munkába állítása Sztálin haláláig tartott. 1953 után a nehéz fizikai munkát igénylő foglalkozásokban már nem engedték munkavállalásukat, az alacsony munkabérek azonban továbbra is kikényszerítették, hogy munkahelyük legyen, a családok megélhetését a kétkeresős

¹² Gyarmati György: A káderrendszer és a rendszer kádere az ötvenes években. Valóság 34. (1991) 2. sz. 55–56.

¹³ Rákosi Mátyás beszéde a Népfront választási gyűlésén, Celldömölken 1949. május 8-án. *Rákosi Mátyás*: Május 15-én egy emberként a népfront mellé. In: *Új: A békéért és a szocializmus építéséért*. Bp. 1951. 5.

¹⁴ A termelésben résztvevő nők számának felemelése. 1011/1951. Mt. sz. hat., Magyar Közlöny 1951. május 19., 77. sz., illetve MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. Titkárság (a továbbiakban: 54. cs.) 138. ő. e.

családmodell biztosította, a rendszer által favorizált női eszménykép pedig továbbra is a dolgozó nő maradt.¹⁵

Az 1949–1956 közötti időszakban ugyan nőtt az iparban foglalkoztatott nők aránya, de eközben a mezőgazdaságban dolgozóké sem csökkent. Ennek oka a gazdaság szerkezete mellett a gépesítettség alacsony szintje volt, ami a képzetlen munkaerő nagyszámú alkalmazását tette szükségessé. Az ipari munkát végző nők száma az extenzív iparfejlesztésnek köszönhetően először 1951-ben haladta meg a mezőgazdaságban dolgozókéét. Az arányeltolódás azonban nem a politikai jelszavak között hangoztatott munkaerőpiaci diszkrimináció megszüntetésének eredménye volt, hanem azért következett be, mert a női munkaerő száma az iparban jelentősebben növekedett, mint a mezőgazdaságban. A kereskedelem mellett a nők aránya elsősorban a könnyűiparban, azon belül is a textiliparban volt magas. A nők a rosszabbul fizetett, alacsonyabb képzettséget igénylő munkakörökben jelentek meg nagyobb számban.

A női munkaerő létszáma a szellemi foglalkozásokban is nőtt, de erre a szegmensre is érvényes, hogy a nők elsősorban azokon a területeken tűntek fel, amelyek kisebb presztízsűek és alacsonyabban honoráltak voltak. A szellemi munkakörök bővüléséhez nagyban hozzájárult, hogy a tanácsrendszer kiépítése miatt több adminisztratív munkatársra volt szükség. A magasabb elismertséggel bíró, döntéshozó, központi szerveknél a férfiak, míg az inkább az adminisztratív feladatokat ellátó helyi szerveknél a nők voltak többségben. A nők hátránya a vezető posztok megszerzésénél volt a legjelentősebb.¹⁶ A jelenség mögött a két nem közötti gyakori képzettségbeli különbségek mellett leginkább a hagyományos női szerepek továbbélése húzódik meg, hiszen a nők tömeges munkába állásával a tradicionális női szerepek nem kicserélődtek, hanem kiegészültek az új feladatokkal, miközben például gyermekgondozási segély vagy beteg gyermek utáni táppénz a korszakban még nem létezett. Így a családos nők lehetősége komoly karrierre sokkal kisebb volt. Az MDP legfőbb vezető és politikai irányító szervei közül a Politikai Bizottságnak, a Titkárságnak és a Szervező Bizottságnak egyetlen nőtagja sem volt. A Központi Vezetőségben – melynek tagjait a kongresszusok választották – már találunk nőket, még hozzá olyanokat, akik különböző állami- és pártszervekben vagy társadalmi szervezetekben vezető funkciót töltöttek be. A KV nem választott alkalmazottai között jóval nagyobb arányban voltak nők, az osztályokon a munkatársak átlagosan 20–30%-a, és közülük többen dolgoztak osztályvezető-helyettesi vagy alosztályvezetői posztokon. A korszakban az

¹⁵ Ehhez lásd *Palasik Mária*: A nők tömeges munkába állítása az iparban az 1950-es években. In: *Házastárs?* i. m. 78–100., illetve *Pukánszky Béla*: Nőkép, női szerepek és iskoláztatás a második világháború után. *Educatio* 16. (2007). 4. sz. 551–564.

¹⁶ *Schadt M.*: „Feltörekvő dolgozó nő” i. m. 43–52.

állami vezetés felső szintjén mindössze négy nő fordult meg, ketten miniszteri, ketten pedig miniszterhelyettesi posztot töltöttek be.

A nőknek tehát meglehetősen korlátozott esélyük volt bekapcsolódni a politikai döntéshozatalba, szerepük sokkal inkább a végrehajtás volt, illetve a párt ideológiájának közvetítése a társadalom és kiemelten annak nőtagjai felé.¹⁷

A káderkinevezés rendszere

A vizsgált korszakban az MDP központi osztályai irányították és ellenőrizték az alsóbb szintű pártszerveket, a minisztériumokat és más országos hatáskörű szerveket, valamint a társadalmi- és tömegszervezeteket. A pártközpont osztályai a vezető szervek alárendeltségében működtek. A hatalmat az országos vezető szervek, azokon belül is az operatív vezető szervek, elsősorban a Politikai Bizottság és a Titkárság gyakorolták, úgyhogy a tényleges hatalom a testületek néhány tagja kezében összpontosult. A Politikai Bizottság 1949. február 17-ei ülésének határozata a PB tagjai közül a központi apparátus minden osztályvezetője mellé politikai felelőst jelölt ki. Az osztályok előterjesztései csak a politikai felelős egyetértésével kerülhettek az operatív vezető szervek üléseinek napirendjére, s határozatot csak ez utóbbiak hozhattak. Az intézményesített demokratikus garanciák hiányában nagyon fontos szerepet kaptak a különböző pozíciókat betöltő káderek, mely pozíciók közül a 2000–3000 legmagasabb betöltése a párt vezető szerveiben dőlt el.¹⁸ A különböző pozíciókba csak kinevezés útján lehetett bekerülni.¹⁹

A pártszervek káderhatásköri listáinak rendszere volt a nómenklatúra, melynek alkalmazása oda vezetett, hogy a különböző szervezetek egyetlen hatalmas hierarchiába tagozódtak be.²⁰ A hatásköri lista kérdéseivel a Titkárság 1949. szeptember 7-ei ülésén foglalkozott először,²¹ majd 1950. március 22-én, illetve 29-én hozott határozatot a központi pártapparátus átalakításáról, valamint a kádermunka átszervezéséről.²² A legfelsőbb pártszervek, a Titkárság, a Politikai Bizottság és a Szervező Bizottság káderhatásköri listáin 1950-ben összesen mintegy 4000 pozíció szerepelt.²³

¹⁷ Uo. 68–69.; S. Kosztricz A.: A nők mobilitásának vizsgálata i. m. 146–154.

¹⁸ T. Varga György: Adalékok és szempontok a Magyar Dolgozók Pártja hatalmi helyzetéhez. Múltunk 43. (1998) 2. sz. 175–182.

¹⁹ Ehhez lásd még Gyarmati György: Hatalmi elit Magyarországon a 20. század második felében, 1945–1989. Korunk 20. (2009) 3. sz. 75–88.

²⁰ Szakadát István: A nómenklatúra, avagy az „oszd be és uralkodj” elve. (<https://bit.ly/31RXTIR>, letöltés 2019. máj. 5.)

²¹ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 61. ő. e.

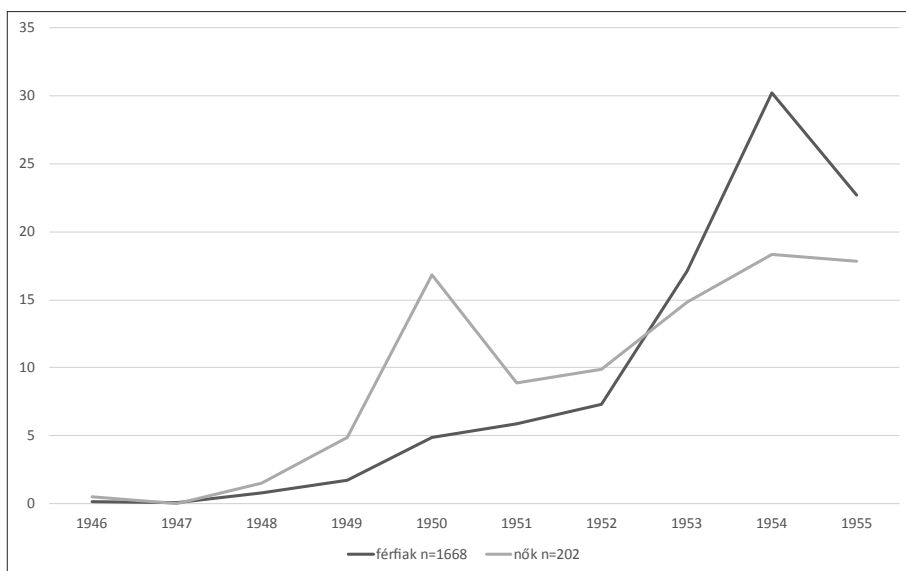
²² MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 91. és 92. ő. e.

²³ T. Varga György – Szakadát István: Íme a nómenklatúrák! Az MDP és a volt MSZMP hatásköri listái. Társadalmi Szemle 47. (1992) 3. sz. 75. A tanulmányunkban szereplő elemzés alapvető adatai az ezen nómenklatúra-listán szereplő pozíciókat 1955-ben betöltő személyekre vonatkoznak.

Fluktuáció

A fennmaradt iratokat tanulmányozva jól látszik, hogy a káderek között az egész korszakban jelentős volt a fluktuáció. Emögött természetesen felfedezhető a tisztogatások, a politikai perekhez köthető eltávolítások is. Az 1955-ös káderlistán található nőkkel és férfakkal kapcsolatos fluktuáció vizsgálata során feltűnő, hogy a férfiak esetében a káderek lecserelődésének csúcspontja 1953–1954-ben volt, ami egyértelműen a Sztálin halálát követő belső politikai bizonytalansággal magyarázható. (1. diagram) 1953 nyarán például átalakították a Politikai Bizottságot is, és tagjainak fele távozni kényszerült. Emellett új kormány alakult Nagy Imre vezetésével, és több minisztert is lecsereltek. Ezek a változások pedig az apparátusra is kihatottak, de az elemzések azt mutatják, a személycserék inkább a férfiak által betöltött pozíciókat érintették.

1. diagram Az egyes években pozícióba kerültek százalékos aránya nemek szerint²⁴

A nők pozícióba kerülési adatait elemezve ugyancsak megfigyelhető az 1953–1954-es emelkedés, de esetükben a legtöbb belépő egyértelműen 1950-ben érkezett. Emögött vélhetően az 1949-es elbocsátási hullám áll, amikor sok adminisztratív dolgozót is elküldtek, akik jellemzően nők voltak. A nők körében tapasztalható fluktuáció okai között a nőkre háruló családi kötelezettségek is állhattak,

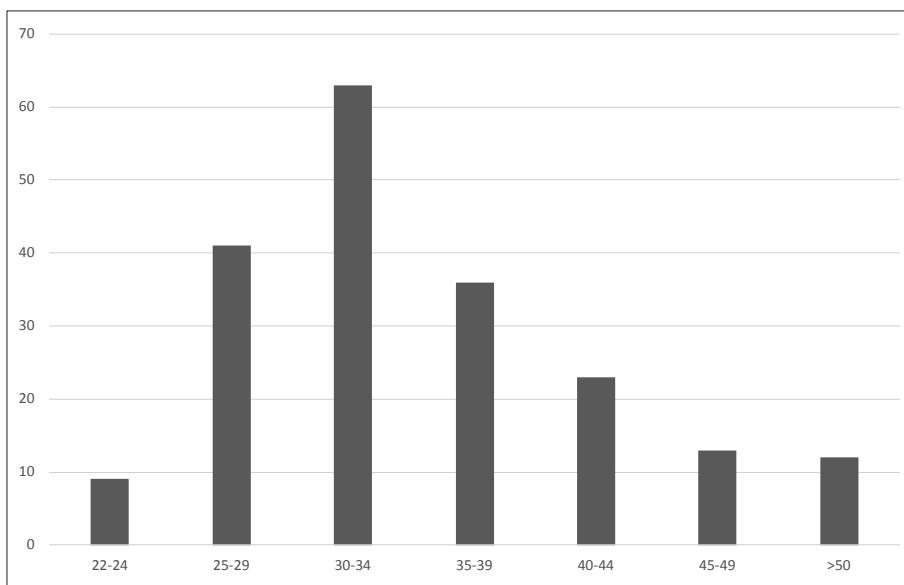
²⁴ Az n= után álló szám – a tanulmány valamennyi diagramja esetében – az elemzésbe bevont személyek számát jelenti.

hiszen, mint említettük, ebben az időszakban még nem járt a beteg gyermekek után táppénz, és a gyermekgondozási segély sem létezett. A faluról városba költöző – ezáltal a tágabb család segítségét nélkülöző – női káderek így gyakrabban voltak kénytelenek felmondani munkahelyükön.²⁵

Demográfiai jellemzők

Az adatok elemzése azt mutatja, hogy az apparátus (elemzett női része) még 1955-ben is viszonylag fiatalnak számított, 25 és 39 év között 140 főt, 40 éves kor felett mindössze 48 főt találunk. (2. diagram)

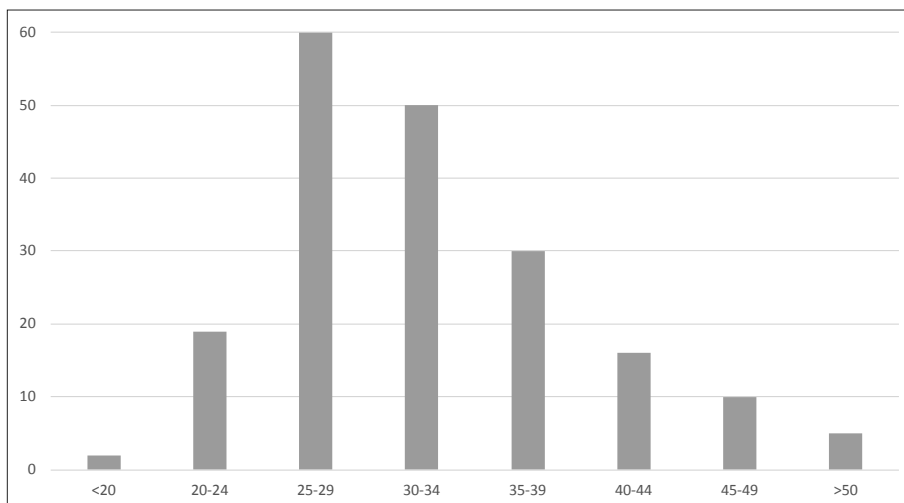
2. diagram Életkor 1955-ben (fő) n=197

A vizsgált személyek közül a legfiatalabb, Király Mária 1951-ben mindössze 18 évesen lett a *Szabad Nép* adminisztratív munkatársa. Rajta kívül még egy fő került a listára 20 éves életkor alatt, Venéczy Jánosné, aki 19 évesen lett az Agitációs és Propaganda Osztály politikai munkatársa. Ugyancsak kevesen, mindössze öten kerültek a vizsgált pozícióba 50 éves koruk felett, a legidősebb 59 évesen. Mint a diagramról is látható, a listán szereplő nők életkorilag viszonylag homogén csoportot alkotnak, hiszen a többségük (110 fő) 25 és 34 éves kora között kapta meg és töltötte be funkcióját. (3. diagram)

²⁵ MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 56. ö. e., illetve S. Kosztricz A.: A nők mobilitásának vizsgálata i. m. 155.

3. diagram Életkor a listán szereplő pozícióba lépésekor (fő) n=192

Ha ezt a 110 főt egyéb jellemzők mentén tovább vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy közülük 51,8% (57 fő) volt eredeti foglalkozását tekintve munkás, 23,6% (26 fő) értelmiségi, 4,5% (5 fő) földműves vagy mezőgazdasági munkás, és 19% (21 fő) alkalmazott. A 45 éves kor feletti korosztályt vizsgálva más arányokat találunk. Itt 20% volt munkás, 33% értelmiségi, 40% alkalmazott, 6%-ról pedig nincs adatunk. A fiatalabb korosztályban tehát egyértelmű hangsúlyeltolódás figyelhető meg a munkás státuszt igazolni tudó nők irányában.

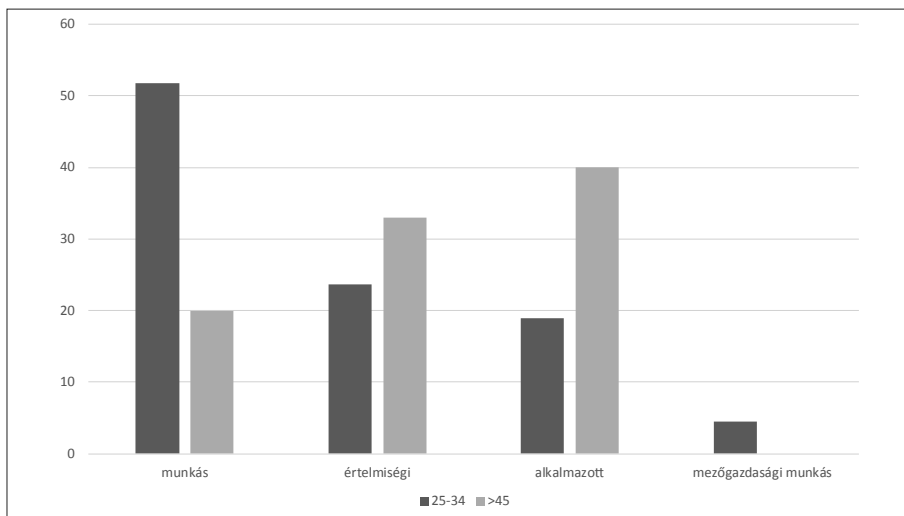
Az életkorilag homogén – azaz a funkcióját 25 és 34 éves kora között megkapó – csoport egyik tagja volt Csikesz Józsefné. 1918-ban született, szülei gyári munkások voltak, ő maga gimnáziumi érettségét szerzett. 1936 és 1939 között különböző alkalmi munkákat végzett, a háború alatt életrajza szerint nem dolgozott. 1942-ben lépett be a Szociáldemokrata Pártba (SZDP), majd 1943-tól az illegális Kommunista Párttal is kapcsolatban állt. 1945-ben a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ) 11. kerületi ügyvezetője lett. 1946–1947 között a Beloianisz Gépgyárban volt betanított munkás, majd a 11. kerületi PB nőtitkára, illetve káderese lett. 1948-tól a kerületi PB titkára. 1949-ben elvégezte az egyéves pártfőiskolát, 1950-ben a Budapesti PB agitációs- és propaganda titkára, 1952-től a Budapesti PB titkára, 1951-től az MDP Központi Vezetőségének póttagja, 1953-tól képviselő. ²⁶ Férje az MDP Pártgazdasági és Ügykezelési Osztályának előadója volt.²⁷ Csikesz Józsefné pártkarrierje 1956 után

²⁶ Funkcionáriusok hatásköri és beosztás szerinti listái. (1955) MNL OL M-KS 276. f. 88. cs. 371. ő. e. A lista mellékleteként bizonyos személyekről életrajzokat is találunk, a tanulmányban rekonstruált életutakhoz, amennyiben más forrást nem jeleztünk, ezeket az életrajzokat használtuk fel.

²⁷ MNL OL M-KS 276. f. 88. cs. 370. ő. e.

is folytatódott, 1965–1975 között a Fővárosi Tanács elnökhelyettese, 1970–1980 között az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának tagja volt.²⁸

4. diagram Előző foglalkozással szerzett társadalmi státusz két korcsoportban %-ban
n=125 fő

Ameddig a párt nem tudta kinevelni saját értelmiségét, nagyobb arányban támaszkodott a korábban képezést szerzett káderekre, ez magyarázhatja az idősebb és azon belül a korábban pozícióba került személyek között az értelmiségi státuszúak magasabb számát. (4. diagram) Eközben természetesen zajlott az új vezetőréteg kialakítása, a kiszemelték iskolázása. Közülük jelenleg 66 fő iskolai végzettségét ismerjük, 39 főről (59%) tudjuk, hogy egyetemet végzett, ők jellemzően tanárok voltak (20 fő, 30,3%), kisebb részben orvosok, mérnökök, közigazdászok. Külön csoportot alkotnak azok, akiknek a pártkarrierrel párhuzamosan a iskolai végzettségük is nőtt (12 fő, 18%), közülük többen a középiskola kihagyásával, elemi iskolai végzettséggel jártak az 1950-es évek második felében valamely tudományegyetemre. Ez utóbbira jó példa Varga Ferencné, aki 1921-ben született, hat elemi végzett, munkásszarmazású, ő maga is munkásként dolgozott a Szombathelyi Cipőgyárban 1946-ig, majd háztartásbeli lett, 1949-ben lett a megyei pártbizottság oktatási osztályának politikai munkatársa, majd 1950-től a szombathelyi járási pártbizottság titkára. 1955-ben az Agrártudományi Egyetem hallgatója volt.²⁹

²⁸ Rácz A.: A budapesti hatalmi elit i. m. 239.

²⁹ Funkcionáriusok hatásköri és beosztás szerinti listái. (1955) MNL OL M-KS 276. f. 88. cs. 371. ó. e.

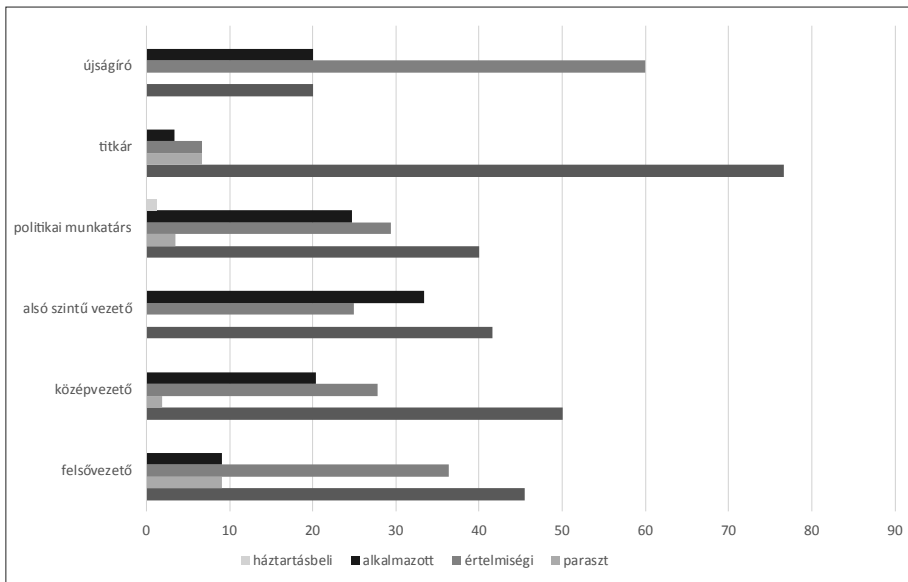
Betöltött pozíciók szerinti vizsgálat

A következőkben az adatbázisunkban szereplő személyek megelőző foglalkozással szerzett társadalmi státuszát elemezzük, úgy hogy őket az 1955-ben betöltött pozícióik szerint csoportosítottuk.

Felső vezetők

Az elemzett listán összesen 11 felsővezetőt találunk, közülük a megelőző foglalkozással szerzett társadalmi státusz szerint alkalmazott volt egy fő (9,09%), értelmiségi négy fő (36,36%), munkás öt fő (45,45%), paraszt pedig egy fő (9,09%). A felsővezetők közül heten (63,63%) végeztek különböző hosszúságú pártiskolát, négyen (36,36%) pedig pozíciójuk betöltése közben jártak gimnáziumba vagy egyetemre. Négyük közül hárman előző foglalkozásukat tekintve betanított gyári munkások voltak, számukra a pozíció és a vele járó tanulási lehetőség egyértelmű felfelé mutató mobilitás jelentett, mind inter-, mind intragenerációs tekintetben. Ők mindhárman pártiskolát is végeztek. Az 1955-ös káderlistán szerepel Erdős Jánosné, Jóború Magda és Nagy Józsefné, a korszak női miniszteri illetve miniszterhelyettesi pozícióig jutó négy tagja közül három. Róluk később bővebben is szólnunk majd. (5. diagram)

5. diagram Megelőző foglalkozással szerzett státusz az 1955-ben betöltött pozíción belül n=202.

Középvezetők

A felsővezetőkhez viszonyítva lényegesen több (54 fő, 26,73%) női középvezetőt tudunk beazonosítani. Közülük 11 fő (20,37%) volt korábban alkalmazott, 15 fő (27,77%) értelmiségi, 27 fő (50%) munkás- és egy fő (1,85%) paraszt. A középvezetők közül 37-en (68,51%) pártiskolát végeztek, hárman (5,5%) jártak 1955-ben épp egyetemre vagy gimnáziumba. A középvezetők viszonylag népes csoportjában többféle mobilitási útra is találunk példát. Az 1905-ben született Lakatos Éva apja szobafestősegéd volt, ő maga nyolc gimnáziumi osztályt végzett, majd tisztviselő lett. 1928-ban lépett be az MKP-ba, aktívan részt vett az illegális munkában. Az 1930-as években több évet töltött a Szovjetunióban, a Komintern Nőtítkárságán dolgozott, Lenin-iskolába³⁰ járt, majd Moszkvában lett gyári munkás. 1941-től a Moszkvai Rádiónál dolgozott, 1945-ben visszatért Magyarországra, ahol a Budapesti PB káderosztályának munkatársa, majd a VII. kerületi PB titkára lett. 1948-ban került a KV Agitációs- és Propaganda Osztályára, ahol osztályvezető-helyettes lett, 1949-től országgyűlési képviselő. 1955-ben épp egyetemre járt.³¹

A középvezetők között találunk ismert neveket (például Andics Erzsébet), illetve ismert politikai vagy állami tisztségviselők feleségeit (Gerő Ernőné, Tömpe Istvánné, Hegedüs Andrásné) is, de emellett viszonylag népes azok csoportja, akik teljesen ismeretlen segéd- vagy betanított munkásokból, pártiskola elvégzése után valamely minisztériumi vagy tanácsi osztály, esetleg tömegszervezet középvezetői lettek, jellemzően valamilyen helyettesi beosztásban. Számukra a káderré válás egyértelmű felfelé mobilitást jelentett. A férj hangsúlyos szerepét a női mobilitásban a tanulmány külön alfejezetében tárgyaljuk.

Alsó szintű vezetők

A káderlista alapján a nők között az alsó szintű vezetők száma majdnem megegyezett a felsővezetőkével (12 fő, 5,94%). A megelőző foglalkozás szerinti státusz mutat ugyan különbséget, de mindkét csoportra az jellemző, hogy tagjainak csaknem a fele munkásszármazású volt. Az alsó szintű vezetők között négyen alkalmazottak voltak (33,33%), értelmiségiek hárman (25%), munkások pedig öten (41,6%). Pártiskolát végeztek közülük heten (58,33%), éppen egyetemre járt egy fő (8,33%). Ez utóbbi Hollós Ervin³² felesége, Lajtai Vera volt, aki 1920-ben

³⁰ A Nemzetközi Lenin Iskola a Komintern képzési központja volt Moszkvában.

³¹ Funkcionáriusok hatásköri és beosztás szerinti listái. (1955) MNL OL M-KS 276. f. 88. cs. 371. ó. e.

³² Hollós Ervin: szücssegéd, illegális politikai munkáját Ságvári Endre és Kádár János munkatársaként végezte. Az MKP, majd az MDP ifjúsági titkárságán dolgozott, 1950–1952 között pártiskolát végzett,

született, eredetileg 4 polgárit végzett, 1955-ben pedig a Közgazdaságtudományi Egyetem 5. évfolyamának hallgatója volt. Az 1940-es évek elején még bődíszműves-segédként dolgozott, s a Szabó Szakszervezet révén került kapcsolatba a munkásmozgalommal. 1948–1949-ben több pártiskolát is elvégzett, majd 1949-től a Pártfőiskolán tanított és ott lett alsó szintű vezető.³³

Újságírók, szerkesztők

Az újságírók 10 fős (4,95%) csoportja korábbi társadalmi státuszát tekintve eltér a többi vizsgált pozíciótól, hiszen közülük hatan (60%) egyetemet végeztek, és csupán két–két fő (20–20%) volt munkás, illetve alkalmazott korábban. Nagy arányban (hét fő, 70%) végeztek – közülük öten minimum egyéves – pártiskolát, egyszerre volt szükségük tehát magasabb szintű iskolai végzettségre és megfelelő ideológiai képzésre. Többségükben a fiatalabb korosztályhoz tartoztak, csupán két fő múlt el 1956-ban 40 éves. Mobilitási szempontból érdekes Katona Éva pályája, aki 1924-ben munkáscsaládban született, négy polgárit végzett, majd vasesztergályos lett. A háború alatt bekapcsolódott az illegális mozgalomba, 1944-ben röplapterjesztésért letartóztatták és deportálták. 1948-ban a *Szikra* című újság szerkesztője, majd a *Szabad Ifjúság* felelős szerkesztője lett. Kétéves pártfőiskolát végzett, 1954-ben lett a *Szabad Nép* rovatvezetője.³⁴

Politikai munkatársak

A politikai munkatársak feladata az volt, hogy munkaidejük nagy részét a párt-szerveknél töltve segítsék a felsőbb szervek határozatainak végrehajtását, javaslatokkal és információkkal támogassák a helyi pártszerveket. Emellett gondoskodniuk kellett a helyi tapasztalatok összegyűjtéséről, elemzéséről és azok eljuttatásáról az irányító pártszervhez.³⁵

A vizsgálatba vont, listán szereplő 202 nő közül 84-en töltöttek be politikai munkatárs pozíciót 1955-ben, ami a női káderek 41,5%-át teszi ki. A teljes listán (a férfikkal együtt) szereplő 1870 főből mindössze 246 fő volt politikai

1952–1956 között a DISZ központi vezetőségének titkára volt. 1956-tól állambiztonsági tiszt, a forradalmat követő megtorlások egyik irányítója, 1962-től egyetemi tanár, kommunista pártállami propagandaanyagok szerzője. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 201. ő. e., illetve <https://bit.ly/2qSCrR3>, letöltés 2019. máj. 26.

³³ Funkcionáriusok hatásköri és beosztás szerinti listái. (1955) MNL OL M-KS 276. f. 88. cs. 371. ő. e.

³⁴ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 325. ő. e.

³⁵ *Barsi T.*: A pártélet kisszótára i.m. 56. Ehhez lásd még *Horváth Ágnes – Szakolczai Árpád*: Senkiföldjén. A politikai instruktorok tevékenységéről az állampártban. Bp. 1989.

munkatárs, ami egyértelműen mutatja a politikai munkatárs pozícióban a nők dominanciáját. Ha a női politikai munkatársak életkori megoszlását vizsgáljuk, azt tapasztalhatjuk, hogy 73,8%-uk a 35 év alatti korosztály tagja volt. Ideológiai képzettségüket tekintve pedig 72,6%-uk végzett valamilyen pártiskolát. Tipikusnak tekinthető politikai munkatárs karriert futott be például Háder Károlyné, aki 1924-ben munkáscsaládban született, négy polgárit, később pedig egyéves pártiskolát végzett. 1938-tól 1946-ig a Kerámiagyárban, majd 1949-ig a Fogaskerékgyárban volt tisztviselő. Pártkarrierje 1949-ben indult, amikor a Párt és Tömegszervezetek Osztályán lett adminisztrátor, majd irodavezető. A pártiskola elvégzése után 1951-ben lett a Szervezeti Szabályzat alosztályon politikai munkatárs egészen 1956-ig, amikor férje diplomáciai megbízást kapott és vele együtt külföldre ment.³⁶ 1957-ben tértek haza, ekkor Háder Károlyné az MSZMP KB Párt és Tömegszervezetek Osztályának politikai munkatársa lett. Karrierjét az MSZMP-iratokban 1969-ig lehetett végigkövetni, ezek szerint az 1960-as években folyamatos politikai munkatársi munkáját csak férjével közös külszolgálati feladatai szakították meg.³⁷ Karrierútját vizsgálva egy másik, a női politikai munkatársakra igen jellemző tényezőt figyelhetünk meg. Férje, Háder Károly eredeti végzettsége szerint géplakatos segéd, aki háromhónapos pártiskolát végzett és 1951-től 1973-as haláláig a Belügyminisztérium SZT, azaz szigorúan titkos állományú tisztje volt, fedőmunkahelyként pedig az Építésügyi Minisztériumban dolgozott.³⁸ A vizsgálatunkba vont 84 politikai munkatárs 35%-ának férje beazonosíthatóan szintén állami vagy pártkarriert futott be. Több esetben nyilvánvaló kölcsönhatás mutatható ki a feleség és a férj karrierje között, s úgy tűnik, a politikai munkatárs pozíció különösen gyakran szolgált állami- vagy párttisztviselőkként feleségének elhelyezésére, hiszen különösebb szakképzettséget nem igényelt. Ugyancsak alkalmas volt ez a pozíció a különböző fegyveres testületekben szolgálók feleségeinek, akik férjük állomáshelyének változása miatt gyakori munkahelyváltásra kényszerültek.

A feldolgozott mintákon keresztül nemcsak nők, hanem családok mobilitására is találhatunk példákat. Uszta Gyula például négy elemi végzett, majd gazdasági cselédként és kubikosként dolgozott, 1945-től pedig a Magyar Kommunista Párt (MKP) KV Gazdasági Hivatalában tevékenykedett. 1947-ben az MKP jelöltjeként Zemplén vármegye főispánja lett. 1948 végén

³⁶ MNL OL M-KS 288. f. MSZMP Központi Szervei (a továbbiakban: 288. f.) 7. cs. Titkárság (a továbbiakban: 7. cs.) 4. ő. e.

³⁷ MNL OL M-KS 288. f. 7. cs. 163. és 330. ő. e., illetve MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. Politikai Bizottság (a továbbiakban: 5. cs.) 598. ő. e.

³⁸ <https://bit.ly/31TpVgT>, letöltés 2019. máj. 22.

átirányították a Magyar Honvédség állományába, ahol 1949-ben ezredes, 1950-ben vezérőrnagy, 1952-től a Magyar Néphadsereg páncélos csapatainak parancsnoka lett. 1956 novemberében Kádár János bízta meg az új Honvéd Karhatalom felállításával, majd 1962-ig a honvédelmi miniszter első helyettesének tisztét töltötte be. Egyéb, honvédséggel kapcsolatos feladatai mellett 1953. július és 1985. június között a kollektív államfői testület, az Elnöki Tanács tagja is volt.³⁹ Felesége, Balla Erzsébet 1921-ben született, paraszti származásúként 30 évesen, 1951-ben lett a Központi Ellenőrző Bizottság politikai munkatársa. Iskolai végzettségét nem ismerjük, de az egyéves pártiskolát elvégezte. Négy gyermekük született, mindegyikük felsőfokú végzettséget szerzett.⁴⁰

A politikai munkatársként dolgozó nők között viszonylag nagy számban találunk értelmiségieket. 1951-ben 28 évesen, közgazdász végzettséggel lett az MDP Terv- és Pénzügyi Osztályának politikai munkatársa Farkas Vladimírné Berei Vera, Berei Andor és Andics Erzsébet lánya⁴¹. A Honvédelmi Minisztérium Agitációs- és Propaganda Osztályát vezető, később Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoport vezetői tisztét betöltő Ilku Pál tanító végzettségű felesége, Czabán Piroska pedig a Munkásmozgalami Intézet politikai munkatársaként dolgozott 1950-től.

A magasabb végzettséggel vagy vezető pozíciójú családtaggal rendelkező nők stabil, hosszú ideig tartó politikai munkatársi szerepvállalása azt jelzi, hogy ez a beosztás korántsem volt értéktelen, még azok körében sem, akik számára e funkció nem jelentett klasszikus értelemben felfelé irányuló mobilitást.

Párt- és tömegszervezeti titkárok

A káderlistán összesen 30 fő szerepelt különböző titkári pozíciókban. Közülük egy személy (3,33%) volt korábban alkalmazott, kettő (6,66%) értelmiségi, 23 (76,6 %) munkás, kettő (6,66%) pedig paraszt. 25-en (83,33%) végeztek különböző szintű pártiskolát, négy fő (13,33%) járt ekkor éppen gimnáziumba vagy egyetemre. Jellemző karrierutat futott be az Országos Béketanács titkára, Bugár Jánosné, aki 1921-ben született gyári munkáscsaládban, két polgárit végzett, első foglalkozását tekintve szabósegéd volt. 1938-ban került kapcsolatba az illegális mozgalommal, majd 1945-ben az MNDSZ rákospalotai titkára lett. 1948-tól Csanád megyében propagandista, majd 1949-ben a megyei pártiskola vezetője

³⁹ <https://bit.ly/2q1vBrD>, letöltés 2019. máj. 22.

⁴⁰ *Uszta Gyula: A jót akarni kell! Visszaemlékezések.* Bp. 1989. 386–387.

⁴¹ Andics Erzsébet: 1953–1954 között az oktatásügyi miniszter első helyettese, majd 1956-ig az MDP KV Kulturális Osztályának vezetője. Berei Andor: 1948-tól előbb a Külügyminisztérium államtitkára, majd a külügyminiszter első helyettese. 1948–1956 között az MDP KV tagja.

lett. 1950-től a KV Agitációs és Propaganda Osztályának politikai munkatársa, 1954-től az Országos Béketanács titkára.⁴²

Az oktatás és a pártiskolák szerepe a mobilitásban

A nők gazdasági és társadalmi szerepének megváltozása szükségessé tette iskolai végzettségük emelését is. Az 1945-ben kötelezővé tett nyolcosztályos általános iskola jelentősen hozzájárult a nők iskolai végzettségbeli hátrányának csökkentéséhez.⁴³ Míg 1949-ben még csak 23,3%-uknak, 1960-ban már 38,7%-uknak volt legalább nyolcosztályos iskolai végzettsége. Mindeközben az 1950-es évekre megszűnt a korábban jellemző, nemek szerint erősen differenciált alapfokú oktatás, mivel az 1950–1951-es tanévben a koedukáció lehetőségét is megteremtették.⁴⁴

A korszak középfokú oktatásának alapvető célkitűzése a korszerű munkaerő képzése vagy a megfelelő szakképzést nyújtó egyetemekre való felkészítés volt. A gimnáziumokban jelentősen megnőtt a lányok számaránya, és emellett megjelentek az ipari és a mezőgazdasági technikumokban is. A felsőoktatást tekintve a nők aránya 1945 után elsősorban a jelentőségüket fokozatosan elvesztő pedagógiai és egészségügyi főiskolákon és egyetemeken nőtt, a nagy presztízsű műszaki és közgazdasági felsőoktatást továbbra is elsősorban a férfiak látogatták. Így összességében ugyan nőttek a nők lehetőségei a felsőfokú továbbtanulás terén, de csak a folyamatosan (relatív) leértékelődő értelmiségi pályák kínáltak számukra mobilitási csatornát.⁴⁵

Az oktatási rendszer reformjának hatásait csak hosszabb távon lehetett érzékelni, a pártnak viszont addig is szüksége volt saját értelmiségre, ezért 1948-ban bevezették a szakérettségi rendszerét. A szakérettségi tanfolyamokon 18–30 éves üzemi dolgozók egy, majd 1952-től két tanulmányi év alatt szerezhettek szakérettségi bizonyítványt, amely az abban megjelölt főiskolán vagy egyetemen való továbbtanulásra jogosított.⁴⁶ Az elemzett listán beazonosított néhány elemi iskolai osztály után egyetemre járó nők számára minden bizonnyal a szakérettségi intézménye teremtette meg a lehetőséget a felsőfokú tanulmányokra, de erre vonatkozóan pontos számadatokkal sajnos nem rendelkezünk.

⁴² Funkcionáriusok hatásköri és beosztás szerinti listái. (1955) MNL OL M-KS 276. f. 88. cs. 371. ó. e.

⁴³ A nyolcosztályos alapfokú oktatás nem volt előzmények nélküli, hiszen az 1940. évi 20. törvény elrendelte a nyolcosztályos népiskolák létesítését, de a háborús viszonyok hátráltatták ennek tömegessé válását.

⁴⁴ *Schadt M.*: „Feltörekvő dolgozó nő” i. m. 26–27.

⁴⁵ Uo. 34–40.

⁴⁶ *Majtényi György*: A szakérettségi intézményéről és a szakérettségizettekről. *Iskolakultúra* 14. (2004) 9. sz. 72–82.

Legkisebb mértékben az iskolai végzettségről állnak rendelkezésre adataink – már az is sokat mondó, hogy a listán nem tartották fontosnak jelezni ezt, csak a pártiskolai végzettséget. A 27 nőből, akinek iskolai végzettségét ismerjük, kilenc fő (33,3%) végzett egyetemet, szintén kilenc (33,3%) valamilyen középszintű iskola néhány osztályát (jellemzően 3–4 osztályt), de közülük csak egynek (3,7%) volt érettségi vizsgája, három személy (11,1%) csupán elemi iskolát végzett. A 27 főből tíz (37,03%) éppen egyetemre, kettő (7,4%) pedig gimnáziumba járt. Ennél a 12 főnél (44,44%) tehát mindenképpen felfelé tartó mobilitás figyelhető meg. Közülük kilenc fő (75%) volt eredetileg munkás, jellemzően gyári vagy betanított munkás, akik közül háromból felsővezető, egyből középvezető, egyből alsó szintű vezető, négyből pedig különböző szintű párt- vagy tömegszervezeti titkár lett.

Az eredeti foglalkozása szerint munkás (szövműnő), de családja révén szegény-paraszti származású, pártkádereként egyetemre járó, majd felsővezetővé váló nők között találjuk Nagy Józsefné Szarka Jolán könnyűipari minisztert, aki hat elemi végzett, majd háztartási alkalmazottként dolgozott. 1945-ben lépett be a Magyar Kommunista Pártba, majd Csepregen a MADISZ járási funkcionáriusa lett. Később a Magyar Pamutipar újpesti telepén szövműnő, illetve az üzemi konyha vezetője, 1949-ben alapszervezeti párttitkár. 1949-ben a Hazai Pamutszövmű Vállalat és az Óbudai Pamutipar vezérigazgatója, majd 1950. szeptembertől a Könnyűipari Minisztérium főosztályvezetője lett. 1952-től az Országos Tervhivatal elnökhelyettese, 1955-től könnyűipari miniszter (1956–1957 fordulóján néhány hónapot leszámítva) egészen 1971-ig. Emellett az MDP Központi Vezetőségének pótagja, majd rendes tagja. 1956 után az MSZMP Központi Bizottságának pót-, majd rendes tagja. Iskolai végzettségét tekintve a Közgazdaságtudományi Egyetemen két évet végzett, 1954-ben közgazdász oklevelet szerzett. Emellett 1951–1952-ben az MDP Pártfőiskoláján tanult.⁴⁷

Ugyancsak gyári munkásból lett felsővezető Erdős Jánosné, aki három gimnáziumi osztály elvégzése után már kádereként járt a Közgazdaságtudományi Egyetemre, emellett kéthónapos pártiskolát végzett. 1945-ben lépett be az MKP-ba, ezután került a Közellátási Kormánybizottságra, majd az MNDSZ Országos Központjába, később pedig annak szegedi szervezetébe. Hamarosan három hónapos pártiskolai oktató lett, majd 1949-től az Állami Ellenőrző Központ személyzeti osztályának vezetője. 1951-től az Állami Ellenőrzési Központ elnökhelyettese, 1952-től a Minisztertanács Hivatalánál dolgozott, majd 1953-ban lett miniszterhelyettes.⁴⁸

⁴⁷ S. Kosztricz A.: A nők mobilitásának vizsgálata i. m. 152.

⁴⁸ Felmérés az pártközpont munkatársairól. MNL OL M-KS 276. f. 90. cs. 416. ő. e

A fent említett nők életpályájának, mobilitási útjának vizsgálata azért is fontos, mert amint említettük, 1948 és 1956 között mindössze négy nő töltött be miniszteri, illetve miniszterhelyettesi pozíciót Magyarországon. A fentiekén kívül Ratkó Anna, népjóléti (1949–1950), majd egészségügyi miniszter (1950–1953), aki hasonló pályát futott be, és Jóború Magda, miniszterhelyettes (1951), majd az oktatási miniszter első helyettese (1954), aki viszont egyetemet végzett, tanári diplomát szerzett.⁴⁹

Az oktatás struktúrájának átalakítása és a szakérettségi tanfolyamok bevezetése mellett a mobilitás speciális útját jelentette a pártoktatás rendszerének kialakítása, melynek alapjait 1945-ben fektették le. A leghosszabb, kezdetben hathónapos pártiskolán a vezető pártfunkcionáriusokat, megyei, városi, nagyüzemi titkárokat, vezetőségi tagokat, szakszervezeti és tömegszervezeti vezetőket képezték. A középfokú pártiskolák két-három hónaposak voltak csak, itt tanult a párt középvezetői gárdája, a járási, körzeti titkárok és vezetőségi tagok. Az üzemi, területi alsóbb funkcionáriusréteg tömeges kinevelése pedig az egész országot behálózó alapfokú, két-, illetve háromhetes iskolákon történt.⁵⁰ Az általunk vizsgált időszakban a káderek már 1-2 éves pártiskolákra is jártak, többen közülük pedig a Szovjetunióban tanultak. Elemzésünkben külön választottuk a néhány hetes, a több hónapos, illetve az 1-2 éves pártiskolát végzők három nagy csoportját.⁵¹

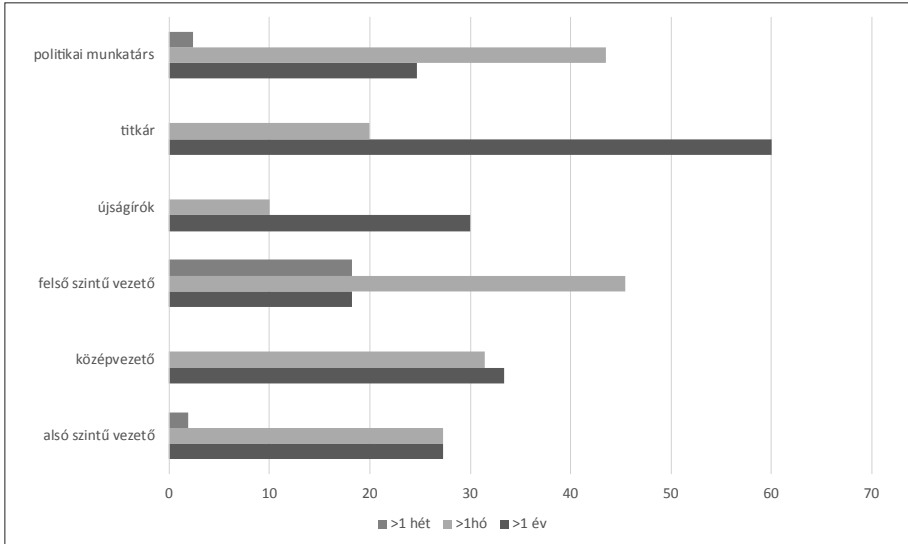
Az elemzett listán szereplő 202 nő közül 142-nek ismerjük a pártiskolai végzettségét, 41 főről (20,29%) egyértelműen tudjuk, hogy nem végzett pártiskolát, 19 főről (9,4%) pedig nincs adatunk. A 142 fő közül 66 (46,47%) végzett legalább egyéves, 70 fő (49,29%) legalább egyhónapos és öt fő (3,5%) néhány hetes pártiskolát. A 41 fő közül, akik biztosan nem végeztek pártiskolát 1955-ig, 21-nek (51,21%) volt egyetemi diplomája, tehát ők iskolai végzettségüket tekintve már felsőfokú végzettségűnek számítottak. Ennek a csoportnak közös jellemzője volt, hogy tagjai három fő (7,31%) kivételével rendelkeznek mozgalmi múlttal is, korábbi MKP és/vagy SZDP párttagsággal. (Csak az MKP tagja volt a pártegyesülés előtt 31 fő [75,60%], csak az SZDP tagja négy fő [9,7%], mindkét pártnak a tagja pedig három fő [7,31%]).

⁴⁹ S. Kosztricz A.: A nők mobilitásának vizsgálata i. m. 151.

⁵⁰ Huhák Heléna: Kicsapás a pártiskoláról. Két fegyelmi ügy a propaganda mikrovilágából. Kommentár 11. (2016) 5. sz. 84.

⁵¹ Az időszak pártiskolai rendszerének részletekbe menő feldolgozása még nem történt meg, köszönjük Huhák Helénának a tanulmány e részének elkészítésében nyújtott segítségét.

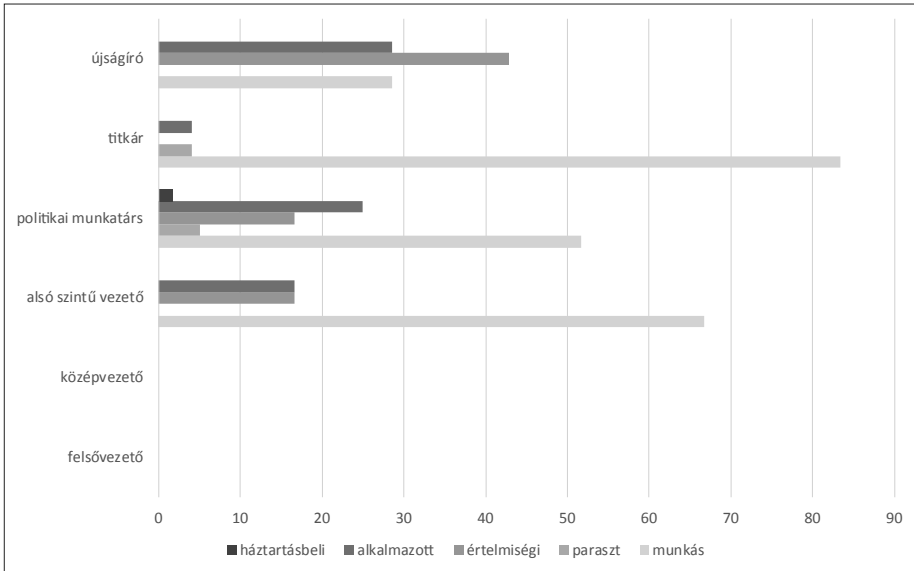
6. diagram Pártiskolai végzettség a betöltött pozíció szerint (fő) n=142

A 6. diagramon a pártiskolai végzettséget az egyes személyek által betöltött pozíció típusával vetettük össze, arányosítva azt az egyes pozíció betöltők létszámával. A legmagasabb szintű, több mint egyéves pártiskolát elsősorban a párt- és tömegszervezeti titkári pozíciót viselők, illetve a *Szabad Nép* újságírói végeztek. A politikai munkatársak pártiskolai végzettsége pedig a felsővezetők végzettségéhez hasonlított, emellett a középvezetők és az alsó szintű vezetők is hasonló arányban végeztek különböző hosszúságú pártiskolát. Az, hogy a párt és tömegszervezeti titkárok, illetve a párt hivatalos lapjának újságírói kapták a legmagasabb szintű ideológiai képzést, talán nem meglepő, az viszont, hogy a politikai munkatársak ideológiai képzettsége a felsővezetőkéhez hasonlított, mutathatja e pozíció jelentőségét. (6. diagram)

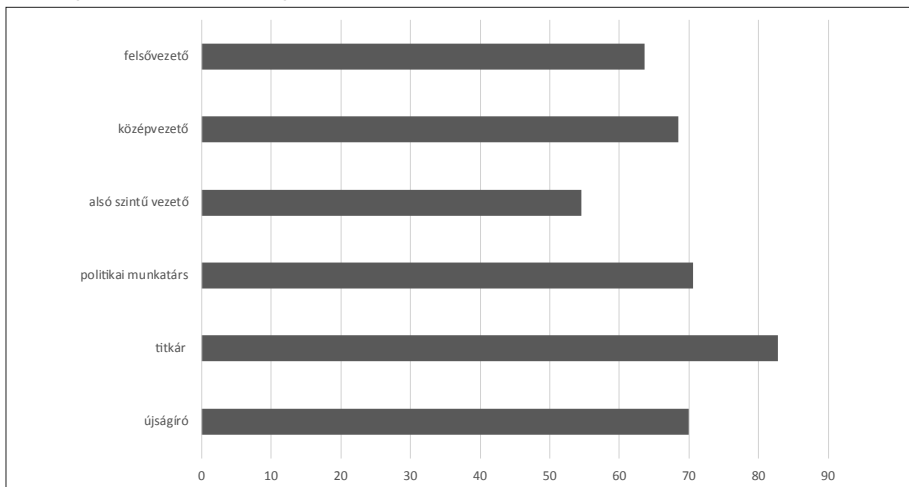
Ezt a képet tovább árnyalhatjuk azzal, ha megvizsgáljuk, hogy az 1955-ben betöltött pozíción belül milyen társadalmi státuszban voltak a megelőző foglalkozásuk alapján azok, akik a pártiskolákat látogatták. Példaként a legmagasabb szintű ideológiai képzésben részesülő titkárok és újságírók csoportját összehasonlítva tapasztaljuk a legnagyobb különbséget, hiszen az újságírók között az értelmiségiek, míg a titkárok között a munkások jártak többségükben pártiskolára. Mivel a foglalkozási csoportokon belül a képzésben résztvevők száma korrelál a foglalkozási csoportokon belül az adott társadalmi csoport létszámával, ebből arra következtethetünk, hogy az ideológiai képzést elsősorban a betöltött funkció és nem a megelőző foglalkozással szerzett társadalmi státusz határozta meg. (7. diagram)

7. diagram A megelőző foglalkozással szerzett társadalmi státusz az 1955-ben betöltött pozíciók belül a pártiskolát végzettek körében n=142

A pártiskolát végzettek százalékos arányát a teljes mintán a betöltött pozíciók szerint vizsgálva is azt látjuk, hogy a legmagasabb számban a titkárok, a politikai munkatársak, illetve az újságírók részesültek ilyen képzésben, tehát azok, akiknek legnagyobb szerepe volt az ideológia dolgozók felé való közvetítésében. (8. diagram)

8. diagram Pártiskolát végzettek százalékos aránya a betöltött pozíciókon belül n=202

A vizsgálatba bevont személyek közül heten (3,4%) szereztek magasabb pártiskolai végzettséget a Szovjetunióban. Ilyen volt például Hoffmann Jánosné, aki 1933-ban született, munkásszármazásúként (édesapja városi hordár, édesanyja háztartásbeli), négy polgárit végzett, majd a vizsgált időszakban a gimnázium 3. osztályába járt. Eredeti foglalkozása szerint segédmunkás, aki 1949–1951-ig a Szombathelyi Cipőgyárban dolgozott. 1950-ben lépett be az MDP-be (esetében fiatal kora magyarázza, hogy nem volt egyik elődpárt tagja sem). 1951-től a Kőszegi Járás úttörő titkára volt, majd a Vas megyei DISZ Bizottság Szervezőtitkára lett. Előbb öthónapos DISZ-iskolát, majd egyéves Komszomol-iskolát végzett. Férje Hoffmann János, ÁVH hadnagy volt.⁵²

Mobilitási szempontból a Szovjetunióban tanultak között megemlítendő még Nagy Mária, aki 1924-ben született, három polgárit végzett, apja lakatossegéd, ő maga textilmunkás volt. 1942-ben előbb az SZDP, majd 1944-ben az MKP tagja lett. 1949-ben lett kerületi titkár, 1950-től a Budapesti Pártbizottság másodtitkára, 1949-től országgyűlési képviselő is volt. 1950-től a Központi Vezetőség póttagja, 1951-től tagja. 1952–1955 között az SZKP pártfőiskolájának hallgatója volt. 1955-ben az MDP Budapesti Végrehajtó Bizottságának tagja és titkára lett.⁵³ Az újonnan felálló MSZMP 1957. januárban még nem számított rá, de júniusban – harminchárom évesen – a IV. Kerületi Pártbizottság első titkára lett és hosszú évekig vezette a kerületet.⁵⁴

A férj szerepe a mobilitásban

Adataink elemzése azt mutatja, hogy a nők mobilitásában gyakran fontos szerepet játszott a férjek által betöltött pozíció. Vizsgálatunk során három vizsgálati csoportot alakítottunk ki. Az első csoportba azokat soroltuk, akik a férjükkel együtt szerepeltek a káderlistán. A második csoportba azok kerültek, akik szerepeltek a listán, férjük pedig az MDP valamely vezető testületének tagja volt. A két csoporthoz kontrollként néhány olyan nő vizsgálatát is elvégeztük, akik a listán nem szerepeltek, de férjük vezetőtestületi tag volt. Arra voltunk kíváncsiak, találunk-e érdemi különbséget a három csoportba tartozó nők mobilitása között.

⁵² MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 324. ó. e.

⁵³ Funkcionáriusok hatásköri és beosztás szerinti listái. (1955) MNL OL M-KS 276. f. 88. cs. 371. ó. e.

⁵⁴ *Rácz A.*: A budapesti hatalmi elit i. m. 244.

Férjjel párhuzamos mobilitás

A káderlistán több házaspárt is találunk, akiknél a férj és a feleség mobilitása között párhuzamot figyelhetünk meg. Ilyen volt a korábban említett Uszta Gyula és Uszta Gyuláné, akik szegény paraszti származásból, megfelelő ideológiai képzés mellett, hagyományos és katonai iskolákon keresztül léptek előre, mindketten még az MSZMP korszakban is tisztségeket viseltek, gyermekeiket pedig felsőfokon iskoláztatták. De említhetjük itt Jánki Kálmánt és feleségét is. Jánki 1907-ben született, eredetileg segéd-, illetve alkalmi munkásként dolgozott, 1944–1945-ben illegális pártmunkát végzett, 1946-tól volt pártalkalmazott, 1948–1951 között XIX. kerületi titkár, 1951–1953 között a Budapesti PB Agitációs és Propaganda Osztályán, majd az Ipari és Közlekedési Osztályon volt politikai munkatárs, 1953–1957 között pedig a Város és Községgazdálkodási Minisztérium főosztályvezetője. 1956 után kerületi első titkári funkciót töltött be. Felesége Jánki Kálmánné 1919-ben Romániában született, szülei földművesek voltak, négy elemi végzettségű, majd szabósegédként dolgozott, egy éves pártiskolát végzett, az Agitációs és Propaganda Osztály politikai munkatársaként 1954-ben éppen az ELTE Bölcsészkarának levelező hallgatója volt.

Magas státuszt betöltő férjhez köthető mobilitás

A vizsgált 202 nő közül 13-at tudtunk azonosítani, akinek a férje valamelyik vezető testület tagja volt. Közülük egy fő lett alsó szintű vezető, hat középvezető, öt politikai munkatárs, kettő pedig valamilyen titkár. Közös jellemzőjük, hogy mindannyian az MKP tagjai voltak a pártegyesülés előtt, kilencen végeztek – többségében legalább egyéves – pártiskolát, és két fő kivételével 1955-ben pártvonalon tevékenykedtek. Megelőző foglalkozásukkal szerzett státuszuk szerint egy volt közülük alkalmazott, négy értelmiségi, öt munkás és egy paraszt.

Ebben a csoportban találjuk például Gerő Ernő feleségét, Fazekas Erzsébetet is. Gerőné 1949-ben a Tudományos Tanács titkára lett, miközben Gerő Ernő 1948-tól annak elnöke, akit megbíztak az MTA szovjet típusú átalakításával. Gerőné 1950–1957 között a szegedi JATE-n, majd az ELTE-n tanított. Gerő Ernő ezalatt magas állami és pártpozíciókat viselt, a forradalom alatt a Szovjetunióba menekült. Felesége nyugdíjazásának évében, 1957-ben megfosztották parlamenti mandátumától és tagságától az Elnöki Tanácsban, akadémiai tagságát is elvesztette. 1960-ban tért haza, visszavonultan élt, 1962-ben végleg kizárták a pártból.⁵⁵

⁵⁵ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 227. ő. e.

Ugyanebben a csoportban található Friss Istvánné Weiser Rózsi, aki apja és bátyja révén került kapcsolatba a szervezett munkásmozgalommal. 1932-ben, 17 éves korában KIMSZ-tag lett, 1935-től a KMP budapesti-északi kerületi bizottságának szervezője. 1937-ben a párt Prágába küldte, innen a német bevonulás elől (Friss István, valamint az ez idő tájt szintén Prágában tartózkodó Révai József társaságában) Svédországba menekült. Friss István és Weiser Rózsi házasságkötésének időpontját sem sikerült fellelni, egyes források szerint Svédországba már „férjével együtt” menekült, más források azonban még egyértelműen lánykori nevén említik őt Prága elhagyásakor. 1940-ben Friss Istvánnal együtt a Szovjetunióba költözött. Moszkvába került, innen azonban a háború elől hamarosan egy évre a Távol-Keletre evakuálták, csak 1942 nyarán térhetett vissza a szovjet fővárosba. Friss István Moszkvában a Komintern és a moszkvai Kossuth Rádió munkatársaként dolgozott, visszatérése után felesége is ide került. 1945-ben mindketten visszatértek Magyarországra, Friss István az MKP Törvényelőkészítő Irodájának vezetője, Friss Istvánné a budapesti pártbizottság munkatársa lett. A férj 1948 és 1956 között az MDP KV tagja, a párt egyik fő gazdaságpolitikusa, az Állampolitikai, az Államgazdasági, majd a Terv-, Pénzügyi és Kereskedelmi Osztály vezetője. A bőrs munkás végzettségű Friss Istvánnét 1952-ben politikai munkatársként a Munkásmozgalmi Intézetbe helyezték, itt többek között Ilku Pál felesége volt a kollégája hasonló beosztásban – 1955-ben közös szerkesztésű dokumentumkötet is fűződik a nevékhöz.⁵⁶ 1956 után az új nevű Párttörténeti Intézet tudományos munkatársa lett. Férjének, Friss Istvánnak a politikai elitből való 1961-es kiesése láthatóan nem érintette tudományos/politikai munkáját, egészen 1978-ban bekövetkezett haláláig az intézetnél maradt.

Nem tartozik ugyan ebbe a 13 fős csoportba, de mivel a listán szerepel, és jó példa arra, hogy a megyei vagy járási szintű pártvezetésben is gyakran előfordul egy-egy házaspár mindkét tagja, az 1927-es születésű Právitcz (Právicz) Lajosnéról (született Béres Ilona) is érdemes pár szót szólni. Édesapja uradalmi cseléd volt Somogyban, ő maga is a cselédek között dolgozott 15 éves koráig, amikor is Pécsre költözött, és hamarosan a bőrgyárban kapott munkát. 1947-ben az MNDSZ egyik helyi szervezője lett, majd 1952-ben a Szigetvári járás pártbizottságának titkáráként találkozhatunk a nevével. 1955-ben került a nómenklatúrába a Baranya megyei pártbizottság mezőgazdasági osztályának osztályvezetőjeként, és ezt a pozícióját 1956 után is megtartotta. 1957-ben „az ellenforradalom leverésében és az ország gazdasági

⁵⁶ Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához IV. 1929 októberétől 1939 szeptemberéig. Szerk. Friss Istvánné – Ilku Pálné. Bp. 1955.

rendjének helyreállításában kifejtett tevékenységük elismerésül” férjével együtt a Magyar Szabadság Érdemrend Ezüst Fokozatában részesült. 1960-ban a Pécsi Városi Tanács osztályvezetője, a Pécsi Városi Tanács tagja, 1962-ben a Pécsi Járási Tanács elnöke volt, 1970-ben már nyugalmazott pártmunkásként részesült állami kitüntetésben. Férje pályafutásáról lényegesen több információnk van. 1948-ban egy szövetkezeti ellenőri tanfolyam résztvevőjeként bukkant fel először a híradásokban, a „pedigré” elemévé emelt munkásszarmazásra ő is büszkén hivatkozott. „Hát persze, hogy munkásszülők gyermeke, s ő is 15 évesen kezdte a munkát, mint megannyi társa” – írta róla a nyugdíjba vonulása alkalmából közölt cikkben a megyei lap.⁵⁷ A szövetkezeti mozgalomból kiemelt káderként került a *Dunántúli Napló* szerkesztőségébe. Megint csak az ünnepi életrajzi cikkből idézve: „akkoriban nem ment meglepetésszámba, ha a tehetséges munkásfiatalokat egyik napról a másikra korábbi munkájukkal homlokegyenest ellenkező beosztásba helyezték. Právicz Lajos egyik pillanatról a másikra újságíró lett”. 1948-ban már *Új élet a Dráva partján* címmel publikált „kommunista életképet” Drávapalkonya község szövetkezeti fejlődéséről a *Dunántúli Napló*ba.⁵⁸ A következő évben is a megyei lap újságírója volt, majd a Szigetvári járásban gépállomás-igazgatóvá nevezték ki. Az 1956-os forradalom már a MEDOSZ Baranya megyei szervezetének titkáráként érte, 1957 elején a Pécsi Rádió vezetőjévé lett. Még 1957-ben új megbízást kapott, az MSZMP Baranya megyei Bizottság Agitációs és Propaganda Osztályának osztályvezetőjévé nevezték ki, és a megyei PB tagjává választották. 1962–1968 között a Szakszervezetek Megyei Tanácsa titkáráként találkozhatunk a nevével, ugyancsak 1962-től a Baranya Megyei Testnevelési és Sportszövetség elnökhelyettese, majd az 1960-as évek második felében feleségéhez hasonlóan őt is a Pécsi Városi Tanács tagjává választották. 1969-től aztán a TIT Baranya megyei szervezetének titkára lett, egészen 1980-as nyugdíjba vonulásáig ebben a beosztásban tevékenykedett.

Összegzés

Az 1955-ös káderlista elemzése egyértelműen azt mutatja, hogy a rajta szereplő 202 nő többsége számára komoly mobilitási csatornát jelentett a párt. Bár az MDP legfőbb választott vezető és politikai irányító testületeibe egyetlen nő sem került be, illetve a miniszterek és felsővezetők között is csak kevés nőt találunk, a középvezetői szinteken már jóval nagyobb számban jelentek meg.

⁵⁷ Dunántúli Napló, 1980. április 27. 7.

⁵⁸ Dunántúli Napló, 1949. június 5. 7.

Különösen gyakori karrierút volt számukra a politikai munkatársi megbízatás. A mobilitást az egyének szintjén vizsgálva azt láthattuk, hogy a káderré válás sokak számára egyet jelentett a magasabb iskolai végzettség megszerzésének lehetőségével. Míg az eredetileg is magasabb iskolai végzettséggel rendelkező nők számára a pártkarrier horizontális mobilitásként jelentkezett, a listán szereplők többsége esetében komoly intra- és intergenerációs vertikális mobilitást figyelhetünk meg, hiszen a többség szegényparaszti- vagy munkáscsaládból származott, jó esetben néhány osztálynyi iskolai végzettséggel, és a káderré válás révén szerzett magasabb iskolai végzettséget és társadalmi státuszt.

Láthattuk, hogy 1948 után a pártiskolai végzettség sok esetben fontosabb volt, mint a hagyományos, sőt a legtöbb esetben pótolni tudta azt, hiszen a hivatali ranglétránál sokkal többet jelentett az ideológiai, mint a szakmai képzettség szintje. Ahogy a rendszer stabilizálódott, a nagyobb karrierhez egyre komolyabb, akár szovjetunióbeli pártiskola elvégzése is szükséges volt.⁵⁹ Az időszak második felére egyébként a párt érdekeit támogató egyetemi képzés is kiépült, és ösztöndíjjal lehetőség nyílt a szaktudás megszerzésére szovjet egyetemeken is, így a káderállomány szakmailag is képzettebbé válhatott. A párt által fontosnak tartott pozíciókba értelemszerűen csak a legmegbízhatóbb káderek kerülhettek, a megbízhatóságot pedig több jellemző mutathatta: a szovjet emigrációs múlt, a munkásmozgalomba való bekapcsolódás vagy az illegális kommunista mozgalom bármilyen támogatása. Nem véletlenül szerepelnek ezek az adatok valamennyi káder életrajzának kitüntetett helyén. A női káderek karrierútját elemezve még egy fontos megállapítást tehetünk. Az ő esetükben biztosan elősegítette az előmenetelt egy ideológiailag megbízható, szintén a párt érdekében tevékenykedő férj, esetleg egy másik családtag. Mint láthattuk, az is gyakran előfordult, hogy a férj és a feleség párhuzamos karrierutat futott be, gyermekeik pedig egy újabb lépcsőt léptek előre a társadalmi ranglétrán. Az új női káderek többségében képzetlen, saját társadalmi rétegükből, korábbi életük helyszínéről, családi kapcsolataiból kiemelt emberek voltak, akiknek újonnan felépített egzisztenciája teljes mértékig a párttól függött, s ez a tény egyben szavatolta a párthűséget is.

⁵⁹ Ehhez lásd S. *Koszticiz Anna*: A szovjetösztöndíjasok képzésének finanszírozása. Századok 150. (2016) 1513–1533., illetve *Uő*: „Az az ember, aki megérti, miért van itt, miért megy ki a Szovjetunióba, aki szereti a szakmáját, aki mélyen és alaposan tanul, aki széles látókörű...” Az Oleg Kosevoj Szovjetösztöndíjas Iskola története a levéltári dokumentumok tükrében. Múltunk 55. (2010) 2. sz. 85–104.

FEMALE CADRES IN THE RÁKOSI ERA

by Orsolya Ring – László Kiss – Anna Turnai

SUMMARY

The article explores the social mobility of women with membership of the Hungarian Workers' Party. The social historical analysis is based on career-related and biographical data that have survived in the archives of the Department of Mass Organizations of the Hungarian Workers' Party. These data are based on lists of Communist functionaries according to authority and competence made late in 1955. The data have made possible, before all, an examination of the intragenerational social mobility of the individuals. Here, the main question was whether the holding of party or state office during the Rákosi era meant a rise in relation to the original occupation. As a next step, the results of the mobility analyses were tested in relation to various correlations, seeking an answer to the question of what factors may have influenced the changes that occurred in the social status of the individuals.